

Ἀποτίμηση τοῦ ἔργου τοῦ περιοδικοῦ Θεολογία στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία

Γεωργίου Παν. Κουντούρη*

Εἶναι δύσκολο σὲ λίγα λεπτὰ νὰ ἀποτιμήσει κανεὶς τὸ ἔργο καὶ τὴ συμβολὴ τοῦ ἐπιστημονικοῦ περιοδικοῦ Θεολογία στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, μὲ μία πορεία πλέον τῶν ἑκατὸ ἐτῶν, ἡ ὁποία ξεκίνησε τὴν 1η Ἰουνίου 1923, μερικοὺς μῆνες δηλαδὴ μετὰ ἀπὸ τὴ Μικρασιατικὴ καταστροφὴ τοῦ 1922. Ἐπιλέξαμε ὥστόσο δημοσιευμένες μελέτες διαπρεπῶν ἐρευνητῶν, μέσῳ τῶν ὁποίων ἀποδεικνύεται ἡ ἀξιόλογη προσφορὰ τοῦ περιοδικοῦ στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία. Τὸ ἐν λόγω περιοδικὸ ἐκδόθηκε γιὰ νὰ καλύψει πολλὰς πνευματικὰς, ἐρευνητικὰς, ἐπιστημονικὰς καὶ θεολογικὰς πτυχὰς καὶ ἀνάγκας τῆς Ὁρθοδόξου ἑλληνικῆς κοινωνίας. Θεωρεῖται δῶρο Θεοῦ, τὸ ὁποῖο διατήρησε ζωντανὴ τὴ μνήμη τῆς ἱστορικῆς πορείας τῆς Ἐκκλησίας ἀνὰ τοὺς αἰῶνες, ὑπογραμμίζοντας τοὺς ἀγῶνες γιὰ τὴ διατήρηση τῆς πίστεως σὲ καιροὺς χαλεποὺς, καιροὺς διωγμῶν, κρατικῶν παρεμβάσεων, αἱρέσεων καὶ σχισμάτων.

Μέσα ἀπὸ μελέτες καὶ ἄρθρα, ποὺ δημοσιεύονται στὸ περιοδικὸ Θεολογία, παρακολουθοῦμε τὶς ἀπαρχὰς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, τὴν ἐξάπλωσίν της στὸν κόσμον καὶ τὴν ἱστορικὴ πορεία της μέχρι σήμερα. Κάθε τοπικὴ Ἐκκλησία ἀναφέρεται στὸ περιοδικό, οἰκοδομεῖται μὲ τὸν Λόγον τοῦ Κυρίου, ποὺ μεταλαμπαδεύεται μέσῳ κηρύκων τῆς πίστεως¹, ὅπως πραγματεῦεται σὲ ἄρθρο του ὁ Μητροπολίτης Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως Πολύκαρπος. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἐφαρμόζεται ἡ

* Ὁ Γεώργιος Παν. Κουντούρης εἶναι Καθηγητὴς τῆς Ἀνωτάτης Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

1. Μητρ. Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως Πολύκαρπος (Συνοδινός), «Περὶ τῶν Ἱεροκηρύκων καὶ τοῦ θεσμοῦ αὐτῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος», Θεολογία 1, 1 (1923), σσ. 7-17.

έντολή τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς μαθητές «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη»². Αὐτὴ ἡ έντολή εἶχε ἀπήχηση σὲ λαϊκοὺς πιστοὺς καὶ σὲ κληρικοὺς, ποὺ ἀπέστειλε ἡ Ἐκκλησία σὲ ὅλα τὰ ἔθνη. Αὐτοὶ εἶναι οἱ παλαιοὶ καὶ οἱ σημερινοὶ ἱεραπόστολοι. Οἱ πρῶτοι κήρυκες τοῦ χριστιανισμοῦ ἦταν «Ρωμαῖοι, Ἰουδαῖοι τε καὶ προσήλυτοι»³ καὶ λοιποὶ ἐξ ἐθνῶν χριστιανοί, ὅπως σημειώνει ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος Παπαδόπουλος στὸ ἄρθρο του μὲ τίτλο «Ἡ Ρωμαϊκὴ πολιτεία καὶ ὁ Χριστιανισμὸς μέχρι τῶν μέσων τοῦ γ' αἰῶνος». Ἐπίσης, σὲ ἄλλα ἄρθρα του ἀναφέρεται στὶς σχέσεις τῆς κρατικῆς-κοσμικῆς ἐξουσίας μὲ τὴν Ἐκκλησία, οἱ ὁποῖες ἔφθασαν μέχρι τοῦ σημείου τῶν διωγμῶν, τοπικῶν καὶ γενικῶν⁴. Εἰδικώτερα, γίνεται λεπτομερὴς ἀναφορὰ στὸν βίον τοῦ ἀποστόλου Παύλου καὶ στὴν περίοδο τῶν γεγονότων ἀπὸ τὴν Ἀποστολικὴ Σύνοδο μέχρι τὴν τελευταία ἄνοδό του στὰ Ἱεροσόλυμα. Πρόκειται δηλαδὴ γιὰ τὴ δεύτερη περιοδεία του, κατὰ τὴν ὁποία πέρασε ἀπὸ τίς ἐλληνικὲς καὶ ἐξελληνισμένες πόλεις τῆς Συρίας, τῆς Λυκαονίας, τῆς Φρυγίας κ.λπ., ἐνῶ, εὐρισκόμενος στὴν Τρωάδα, μὲ ὄραμα ὁδηγήθηκε στὸν ἐλληνικὸ κόσμον τῆς Ρωμαϊκῆς ἐπικράτειας, μὲ πρώτη τὴ Νεάπολη τῆς Μακεδονίας κοντὰ στὴν Καβάλα. Ὑπάρχουν ἐπίσης στὸ ἐν λόγω ἄρθρο καὶ ἀναφορὲς στὴν τρίτη ἀποστολικὴ περιοδεία⁵. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ἄριστος γνώστης τῆς ἐλληνικῆς, ἔφθασε καὶ κήρυξε στὴν Ἑλλάδα σὲ ἐποχὴ θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς παρακμῆς, ἰδρύοντας τὴν τοπικὴ Ἐκκλησία καὶ συμβάλλοντας στὴν ἐδραίωσή καὶ ἐξάπλωσή της⁶.

2. *Ματθ.* 28, 19.

3. *Πράξ.* 2, 10.

4. Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, «Ἡ Ρωμαϊκὴ πολιτεία καὶ ὁ Χριστιανισμὸς μέχρι τῶν μέσων τοῦ γ' αἰῶνος», *Θεολογία* 1, 3 (1923), σσ. 261-297· 2, 1 (1924), σσ. 7-23 καὶ 2, 2, σσ. 105-120. Πρβλ. καὶ Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, «Οἱ μάρτυρες τοῦ ἐπὶ Δεξίου διωγμοῦ», *Θεολογία*, 5, 1 (1927), σσ. 5-18· ὁ ἴδιος, «Ὁ ἐπὶ Γάλλου καὶ Οὐαλεριανοῦ σφοδρὸς διωγμὸς κατὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ μετ' αὐτὸν ἐπικρατήσασα εἰρήνη», *Θεολογία* 5, 2 (1927), σσ. 97-109.

5. Χρ. Σπ. Βούλγαρης, «Χρονολογία τῶν γεγονότων τοῦ βίου τοῦ ἀποστόλου Παύλου», *Θεολογία* 52, 1 (1981), σσ. 75-99. Πρβλ. Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τοῦ 1934*, ἐκδ. Ἀποστολικὴ Διακονία, Ἀθῆναι 32000, σ. 10.

6. Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, «Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῇ 1900ῇ ἐπετείῳ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου», *Θεολογία* 22, 2

Σύμφωνα με άλλο άρθρο του Μητροπολίτου Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως Πολυκάρπου⁷, ο δομήτωρ τῆς Ἐκκλησίας Ἰησοῦς Χριστὸς ἤλθε νὰ διδάξει τὴν ἀλήθεια καὶ ὄχι κοσμικὲς ἰδεολογίες ἢ ἐπιστῆμες, προϊόντα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Στὸ πλαίσιο αὐτὸ ἰδιαίτερη ἀναφορὰ γίνεται στὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας, τὸ ὁποῖο εἶναι ἐπουράνιο⁸ καὶ τοῦ ὁποῖου οἱ βάσεις καθορίσθηκαν ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Κύριο: «ἀπόδοτε οὖν τὰ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ»⁹, καὶ «πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις»¹⁰. Ἐπομένως, ὁ ἴδιος ὁ Κύριος διέμορφωσε τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὴν ἀποστολικὴ διαδοχὴ, ἢ ὁποία, ὡς γνωστὸν, ἀποτελεῖ διακριτικὸ γνῶρισμα τῆς ἀληθοῦς καὶ κανονικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὴν ψευδῆ. Γι' αὐτὸ καὶ μεγάλοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ὁ Εἰρηναῖος, κατήριζαν ἐπισκοπικοὺς καταλόγους τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν, φθάνοντας μέχρι τοὺς ἀποστόλους.

Μέσω ἄλλωστε τῆς «ἀποστολικῆς διαδοχῆς» κατανοοῦνται καὶ οἱ ἐπισκοπικοὶ πίνακες, ποὺ παρουσιάζουν διαπρεπεῖς ἐρευνητές, ὅπως ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, καὶ ἀφοροῦν τοπικὲς Ἐκκλησίες¹¹.

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ παράδοση, κατὰ τὴν ὁποία ὁ ἅγιος Ἱερόθεος φέρεται ὡς ὁ πρῶτος ἐπίσκοπος Ἀθηνῶν, ποὺ χειροτονήθηκε ἀπὸ τὸν ἀπόστολο Παῦλο κατὰ τὴ δεύτερη περιοδεία του στὸν ἐλλαδικὸ χώρο, σύμφωνα με ἄρθρο τοῦ Ἑμμ. Καρπαθίου¹².

Μία ἀπὸ τὶς σημαντικώτερες περιόδους τῆς ἱστορικῆς πορείας τῆς Ἐκκλησίας εἶναι αὐτὴ τοῦ 4ου μ.Χ. αἰ., ὅπου ἐμφανίζονται ἐκ-

(1951), σσ. 181-196. Σχετικὸ εἶναι καὶ τὸ ἄρθρο τοῦ Γερ. Ἰω. Κονιδάρη, «“Ἡ χριστιανικὴ Ἑλλάς” ἐπὶ τῇ 1900ῇ ἀμφιετηρίδι τῆς», *Θεολογία* 22, 2 (1951), σσ. 255-277.

7. Μητρ. Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως Πολύκαρπος (Συνοδινός), «Ἐκκλησία καὶ Πολίτευμα», *Θεολογία* 3, 1 (1925), σσ. 5-25.

8. Φιλip. 3, 20: «Ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει ἐξ οὗ καὶ σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα κύριον Ἰησοῦν Χριστόν».

9. Ματθ. 22, 21.

10. Πράξ. 5, 29.

11. Αρχιεπ. Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, «Χρονολογικὸς Πίναξ τῶν Ἐπισκόπων καὶ Πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως», *Θεολογία* 4, 3 (1926), σσ. 177-182. Βλ. ἐπίσης Δ. Π. Πασχάλης, «Ἀναγραφὴ χρονολογικῆ τῶν ἀπὸ Χριστοῦ Ἀρχιερατευσάντων ἐν τῇ νήσῳ Ἀνδρῶ, ἀπὸ Ζωΐλου (362) μέχρι Μητροφάνους (1889) καὶ εἰδήσεις ἱστορικαὶ περὶ αὐτῶν», *Θεολογία* 4, 2 (1926), σσ. 81-110· 4, 3, σσ. 247-254· 4, 4, σσ. 283-302.

12. Αρχιμ. Ἑμμανουὴλ Καρπαθίου, «Ὁ Ἅγιος Ἱερόθεος Ἐπίσκοπος Ἀθηνῶν», *Θεολογία* 1, 2 (1923), σσ. 222-231.

κλησιαστικές και πολιτειακές προσωπικότητες παγκοσμίου κύρους¹³, όπως παρουσιάζεται σε άρθρα των Βασ. Στεφανίδου και Παν. Δημητρόπουλου στο περιοδικό. Ίδιαίτερα τονίζεται ή υπέρτατη σημασία του γεγονότος της συγκλήσεως της Α' Οικουμενικής Συνόδου το 325 μ.Χ. από τον Μ. Κωνσταντῖνο, ο οποίος ἐγκαινίασε τὴν ἑναρξὴ τῶν ἐργασιῶν, προήδρευσε καὶ ἐκφώνησε θαυμάσιο λόγο πρὸς τοὺς Ἐπισκόπους. Στὴν ἐν λόγω Σύνοδο τῆς Νικαίας ὁ Κωνσταντῖνος ἐξέθεσε μὲ σαφήνεια τὶς ἀντιλήψεις του περὶ τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, ἐνῶ συγχρόνως ἐκδήλωσε τὸ μεγάλο ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴν εἰρηνικὴ ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπίσης, παραχώρησε δικαστικὴ ἐξουσία στοὺς ἐπισκόπους γιὰ ἐκκλησιαστικὲς καὶ ἀστικὲς ὑποθέσεις. Οἱ ἀποφάσεις τῶν ἐπισκόπων δὲν ὑπέκειντο σὲ ἔφεση, διότι, κατὰ τὸν Εὐσέβιο Καισαρείας, ὁ Μ. Κωνσταντῖνος θεωροῦσε τοὺς κληρικοὺς ὡς «παντὸς δικαστοῦ δοκιμωτέρους»¹⁴.

Παραλλήλως, καταγράφονται στὸ περιοδικὸ τὰ κοσμοϊστορικὰ γεγονότα ποὺ συνέβησαν καὶ καθόρισαν τὴν πορεία τῆς ἀνθρωπότητος, ὅπως ἡ μεταφορὰ τῆς πρωτεύουσας τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τὴν παλαιὰ στὴ Νέα Ρώμη καὶ ἡ ἱδρυση τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς «βασιλίδος τῶν πόλεων». Ἐκτοτε ἡ Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως διεδραμάτισε πρωταγωνιστικὸ ρόλο –μεταξὺ τῶν ἄλλων– καὶ ὡς ἱεραποστολικὸ κέντρο στὴν Ἀνατολή, μὲ μεγαλόπνοα καὶ ἐκπολιτιστικὰ προγράμματα¹⁵. Ὁ 4ος μ.Χ. αἰ., σύμφωνα μὲ ἄρθρο τοῦ Κων. Μπόνη, μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθεῖ ὡς αἰώνας μεγάλων ἀγώνων, μὲ βάση τὴν Ἀγία Γραφή, γιὰ τὴ διασφάλιση τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὶς κοσμικὲς καὶ εἰδωλολατρικὲς δυνάμεις, ἀπὸ κάθε ἐκτροπὴ καὶ ἀπολυτοποίηση τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ¹⁶.

13. Ἀρχιμ. Βασίλειος Κ. Στεφανίδης, «Αἱ ἱστορικαὶ προϋποθέσεις τῆς κατὰ τὴν τετάρτην ἑκατονταετηρίδα ἀκμῆς τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας», *Θεολογία* 5, 1 (1927), σσ. 19-41. Πρβλ. Π. Δημητρόπουλος, «Ἡ πίστις τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας ὡς κανὼν ζωῆς», *Θεολογία* 29, 4 (1958), σσ. 541-558.

14. Π. Δημητρόπουλος, «Ἡ πίστις τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας ὡς κανὼν ζωῆς», *Θεολογία* 30, 1 (1959), σσ. 51-90.

15. Β. Θ. Σταυρίδης, «Ἡ ἱεραποστολικὴ δράσις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχῶν τῶν ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἀλλαχοῦ», *Θεολογία* 56, 3 (1985), σσ. 529-550.

16. Κ. Γ. Μπόνης, «Μέγας Ἀθανάσιος – Ἰουλιανὸς ὁ Ἀποστάτης καὶ Μέγας Βασίλειος ἐν θέσει καὶ ἀντιθέσει ἑναντι τῆς Ἐκκλησίας σκληρῶς ἀγωνιζομένης πρὸς διασφάλισιν

Προσπάθεια έρμηνείας και κατανοήσεως τοῦ φαινομένου τῆς Εἰκονομαχίας, πού ταλάνισε τὴν αὐτοκρατορία καὶ τὴν Ἐκκλησία περισσότερο ἀπὸ ἓναν αἰῶνα, γίνεται μέσα ἀπὸ σχετικὸ ἄρθρο τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσόστομου Παπαδοπούλου. Εἰδικώτερα, ἐπισημαίνεται ὅτι ἡ Ἐκκλησία δὲν ἀπέριπτε τὴ χρήση τῶν εἰκόνων στὴ λατρεία, παρ' ὅτι ἀπέκρουσε τὴν «*ψευδώνυμον γνῶσιν*» τῶν αἵρετικῶν (Γνωστικοὶ Καρποκρατιανοί). Στὶς ἀρχές τοῦ 4ου αἰῶνος μάλιστα, ὑπῆρχαν παραστάσεις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ μὲ εἰκόνες ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας, ἰδιαίτέρως στὴν Ἀνατολή. Παρὰ τὴ μεγάλη εὐλάβεια τῆς κοινωνίας ἐπικρατοῦσαν κάποια λείψανα τῆς εἰδωλολατρείας, δεισιδαιμονίες καὶ προλήψεις μὲ ἀρνητικὰ ἀποτελέσματα στὰ ἥθη τῆς χριστιανικῆς κοινωνίας. Σταδιακὰ, σημειώθηκε κατάπτωση τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐπικρατήσῃ ἀμάθεια. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἔδωσε τὴν εὐκαιρία στοὺς εἰκονομάχους βασιλεῖς νὰ ζητήσουν τὴν κατάργηση τῶν εἰκόνων, καθὼς καὶ μεταρρυθμίσεις, δυστυχῶς καὶ στὴν Ἐκκλησία. Ὑπῆρχαν μετριοπαθεῖς καὶ ἀκραῖοι εἰκονομάχοι. Κάποιοι ἀπὸ αὐτοὺς στρέφονταν κατὰ τῶν ἱερῶν λειψάνων. Ἡ ἀντίδραση κατὰ τῆς Εἰκονομαχίας προῆλθε καὶ ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱεραρχία, ἀλλὰ περισσότερο ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς, τοὺς ὁποίους πλῆθος πιστοῦ λαοῦ, κυρίως στὶς ἐπαρχίες, ἐνθέρμως ἀκολουθοῦσε. Ἡ Εἰκονομαχία προκάλεσε σοβαρὸ δογματικὸ καὶ ἐκκλησιαστικὸ ζήτημα. Μὲ ἐπίσημες πράξεις τῆς Ἐκκλησίας (Ζ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, 787 μ.Χ., τοπικὴ Σύνοδος Κωνσταντινουπόλεως, 843 μ.Χ.) καταδικάσθηκε ὡς αἵρεση¹⁷.

Σὲ ἄλλα ἄρθρα τοῦ περιοδικοῦ γίνεται ἀναφορὰ σὲ οἰκουμενικές, μερίζονες, ἐνδημοῦσες καὶ τοπικὲς Συνόδους, οἱ ὁποῖες ἐπικυρώθηκαν ἀπὸ οἰκουμενικές¹⁸, καὶ ἔδωσαν ἐπιτυχῶς διαχρονικὲς καὶ καθολικοῦ

τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτῆς κατὰ τὸν δ' αἰῶνα». *Θεολογία*, 50, 4 (1979), σσ. 689-725.

17. Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, «Αἰτίαι καὶ γενικὸς χαρακτήρ τῆς Εἰκονομαχίας», *Θεολογία* 9, 1 (1930), σσ. 5-16.

18. Γ. Π. Κουντούρης, «Οἱ Κανόνες τῆς Συνόδου τῆς Γάγγρας καὶ ἡ ἀντιμετώπιση τῆς αἵρέσεως τῶν Εὐσταθιανῶν», *Θεολογία* 79, 2 (2007), σσ. 695-765. Πρβλ. Π. Ἰω. Μπούρης, «Ἡ οἰκουμενικότητα τῆς Πενθέκτης ἡ ἐν Τρούλλῳ Συνόδου καὶ τοῦ ἔργου τῆς», *Θεολογία* 82, 3 (2011), σσ. 135-154. Βλ. ἐπίσης Γ. Π. Κουντούρης, «Ἡ Δια-πατριαρχικὴ Ἐνδημοῦσα Σύνοδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ 536 μ.Χ.», *Θεολογία* 82, 3 (2011), σσ. 155-168· ὁ ἴδιος, «Ἡ Ἐνδημοῦσα Σύνοδος Κωνσταντινουπόλεως τοῦ 394 καὶ ἡ προσωπικότητα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Νεκταρίου», *Θεολογία* 87, 2 (2016), σσ. 281-291.

κύρους απαντήσεις στὰ κατὰ καιροὺς ἀναφυόμενα προβλήματα. Ἀκόμη στὸ περιοδικὸ ὑπάρχουν μελέτες μὲ θέμα τὶς θεωρούμενες ὡς Οἰκουμενικὲς Συνόδους, δηλαδὴ τὴ χαρακτηριζομένη ὡς ὀγδόη ἐπὶ Μ. Φωτίου (879-880) καὶ τὴν ἐνάτη (1351) ἐπὶ τῶν Ἑσυχαστῶν καὶ Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ¹⁹.

Τὸ θέμα τῆς συνοδικότητος καὶ τῆς ὁμοφωνίας στὴν Ἐκκλησίᾳ ἐξακολουθεῖ νὰ ἀπασχολεῖ ἀρκετοὺς μελετητὲς στὴ νεώτερη καὶ σύγχρονη ἐποχῇ, στὸ πλαίσιο τῆς παραδόσεως ἀλλὰ καὶ τῆς κατανοήσεως τῶν τοπικῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ τοῦ εὐρύτερου διαχριστιανικοῦ διαλόγου²⁰, ὅπως φαίνεται στὸν 86ο τόμο.

Καταγράφονται πτυχὲς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς σὲ διάφορες ἱστορικὲς περιόδους, ὅπως ἡ ἐκτεταμένη περίοδος τῆς Ἑνετοκρατίας στὴν Κρήτη, ὅπου ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ὑπέστη σκληρὲς καταπιέσεις καὶ σχεδὸν καταργήθηκε ἀπὸ τοὺς Λατίνους. Παραλλήλως, σὲ διάφορα ἄρθρα ἀποτυπώνεται καὶ ἡ ἀντίσταση τῶν Ὁρθοδόξων μὲ τὴν τελικὴ διάσωση τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας στὴ νῆσο²¹. Μέσα ἀπὸ ἄρθρα τοῦ περιοδικοῦ, ποὺ ἀφοροῦν τῇ ζωῇ καὶ τῷ ἔργῳ ἐκκλησιαστικῶν προσώπων, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι τὸν Θεοδόσιο Ζυγομαλᾶ, ὁ ὁποῖος γεννήθηκε στὸ Ναύπλιο τὸ 1544 καὶ ἦταν υἱὸς τοῦ Ἰωάννου Ζυγομαλᾶ²², παρέχονται πληροφορίες γιὰ διάφορες ἱστορικὲς περιόδους.

Ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ προσπάθεια τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴν ἐπαναφορὰ τῶν ἀποσχισθέντων χριστιανῶν στὴ Μία, Ἀγία, Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, ὅπως ἐπισημαίνεται σὲ σχετικὲς, δημοσιευμένες στὸ περιοδικὸ μελέτες²³. Ἀναφορὰ ἐπίσης γίνεται καὶ στὶς προσπάθειες

19. Ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος (Γιέβτις), «Ἅγιες Οἰκουμενικὲς Σύνοδοι: Ὁγδόη (879-880) καὶ Ἐνάτη (1351)», *Θεολογία* 86, 1 (2015), σσ. 19-44.

20. *Θεολογία* 86, 2 (2015).

21. Ἀρχιμ. Χρ. Ἀγγελιδάκης, «Ἡ κατάστασις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης ἐπὶ Ἑνετοκρατίας», *Θεολογία* 3, 4 (1925), σσ. 330-344.

22. Κ. Ἰω. Δουβουνιώτης, «Θεοδόσιος Ζυγομαλᾶς», *Θεολογία* 1, 1 (1923), σσ. 18-40· 1, 2, σσ. 141-166.

23. Α. Ν. Διαμαντόπουλος, «Αἱ κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα ἀπόπειραι πρὸς ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν», *Θεολογία* 1, 1 (1923), σσ. 99-108· 2, 1 (1924), σσ. 24-45· 2, 2, σσ. 121-147. Πρβλ. Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, «Ἀπόπειραι ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν κατὰ τὸν χρόνον τῆς Φραγκοκρατίας ἐν ΚΠόλει (1204-1261)», *Θεολογία* 14, 1 (1936), σσ. 5-23 καὶ Δ. Π. Πασχάλης, «Διονύσιος Καΐρης ὁ Α', Ἀρχιεπίσκοπος Ἄνδρου (1719-1748)», *Θεολογία* 2, 1 (1924), σσ. 69-88.

τῶν Λατίνων νὰ προσεταιρισθοῦν τοὺς Ὁρθοδόξους διὰ τῆς λατινικῆς Οὐνίας μετὰ τὴν Ἄλωση, ὅπως γινόταν καὶ πρὸ τῆς Ἀλώσεως. Ἀνάλογες προσπάθειες προσεγγίσεως τῶν Ὁρθοδόξων ἀναφέρονται καὶ ἀπὸ πλευρᾶς τῶν Προτεσταντῶν, ἰδιαιτέρως ἐπὶ Μελάγχθωνος καὶ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἰωάσαφ Β΄ τοῦ Μεγαλοπρεποῦς²⁴. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ προσέγγιση τοῦ περιοδικοῦ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν κατάσταση τῆς Ἐκκλησίας μετὰ τὴν Ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία ἦταν δυσμενέστατη γιὰ τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἰδιαιτέρως γιὰ τὸν ἐλληνισμό, μετὰ τὸν θάνατο τόσο τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, ὅσο καὶ τοῦ τελευταίου Πατριάρχου Ἀθανασίου. Ὅπως καταγράφεται, ἐπεκράτησαν ἄγριος φανατισμός, βίαιοι ἐξισλαμισμοί, ἀτιμώσεις, ἐρήμωση καὶ καταστροφή, ἀναγκαστικὲς μετακινήσεις πληθυσμοῦ. Παρ' ὅλα αὐτὰ καὶ παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ πορθητὴς τῆς Πόλεως ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ παραχώρησε πολλὰ προνόμια στὴν Ἐκκλησία, ἂν καὶ πολλὲς φορὲς τὰ παραβίασε καὶ ὁδήγησε πολλοὺς Ἕλληνες στὸν ἐξισλαισμό, ἡ τουρκικὴ κατάκτηση δὲν κατόρθωσε νὰ ἐδραιωθεῖ οὔτε πολιτικὰ οὔτε ἠθικὰ οὔτε νὰ ἀφομοιώσει τοὺς ὑποδούλους. Ἀντιθέτως συνετέλεσε στὴ νέα συγκέντρωση τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ Ὁρθοδόξου χριστιανισμοῦ γύρω ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καθὼς καὶ στὴν ἐθνικὴ συνένωση τῶν πρὸ τῆς Ἀλώσεως διεσπασμένων πολιτικῶν Ἑλλήνων²⁵.

Γενικῶς, ἡ κατάσταση στὴν ὀθωμανικὴ ἐπικράτεια στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰ. ἦταν οἰκτρὴ καὶ ἐπληττε ἀκόμη περισσότερο τοὺς ὑποδούλους χριστιανοὺς. Ὅπως ἀναφέρεται, οἱ ξένοι περιηγητὲς καταγράφουν ἀθλιότητα, ἀκαθαρότητα στὶς πόλεις, ἐρήμωση στὰ χωριά, ἐπιδημίες, λιμό, φτώχεια, ἀγριότητα, βασανιστήρια, ἐκτελέσεις, ἀνασφάλεια. Ὑπ' αὐτὲς τὶς συνθῆκες, ἐκλήθη γιὰ τρίτη φορὰ ἀπὸ τὸ Ἅγιον Ὅρος,

24. Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, «Ἐπὶ τῶν σχέσεων τῶν Ὁρθοδόξων πρὸς τοὺς Ἐτεροδόξους κατὰ τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα», *Θεολογία* 3, 1 (1925), σσ. 26-33· Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, «Σχέσεις Ὁρθοδόξων καὶ Λατίνων κατὰ τὸν ΙΣΤ' αἰ.», *Θεολογία* 3, 2 (1925), σσ. 89-112.

25. Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, «Ἡ θέσις τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ γένους ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει μετὰ τὴν Ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως (Α')», *Θεολογία* 12, 1 (1934), σσ. 5-24. Πρὸβλ. Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, «Ἡ ἐξωτερικὴ κατάσταση τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως μέχρι τοῦ ΙΗ' αἰῶνος», *Θεολογία* 20, 1 (1949), σσ. 4-17 καὶ ἐξῆς.

ὅπου βρισκόταν τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1818, καὶ ἀνέλαβε καθήκοντα στὸν πατριαρχικὸ θρόνο Κωνσταντινουπόλεως τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1819 ὁ Γρηγόριος ὁ Ε΄, ὁ ὁποῖος ἐπεσφράγισε μὲ τὸ αἶμα του τὴ δράση του ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους²⁶.

Ὡς ἀπάντηση τῶν καταπιέσεων ξεσηκώθηκαν οἱ «ραγιάδες» καί, μὲ ἀναζωογονημένες ἐλπίδες, βρέθηκαν ἀγωνιστές, οἱ ὁποῖοι ἀντι-παρατάχθηκαν μὲ γενναιότητα ἀπέναντι στὸν βάρβαρο δυνάστη, μὲ σύνθημά τους σὲ ὅλη τὴν ἑλληνικὴ ἐπικράτεια τὸ «Ἐλευθερία ἢ θάνατος». Πολλοὶ ἦταν οἱ ἐπώνυμοι καὶ οἱ ἀνώνυμοι ἀγωνιστὲς τῆς Ἐλευθερίας, μὲ ἔμβλημά τους τό: «Γιὰ τοῦ Χριστοῦ τὴν πίστη τὴν ἀγία καὶ τῆς Πατρίδος τὴν ἐλευθερία», σύμφωνα μὲ ἄρθρο τοῦ Βλ. Φειδᾶ²⁷.

Ἡ συνεισφορά τοῦ κλήρου στοὺς ἀγῶνες τοῦ χριστεπωνύμου ἔθνους μας γιὰ ἐλευθερία, καθὼς καὶ γιὰ τὴν ἄοκνη προσπάθεια τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴν παιδεία τοῦ χειμαζομένου λαοῦ, ἀποτυπώνεται σὲ ἀρκετὰ ἄρθρα²⁸.

Οἱ συνεχεῖς ἀγῶνες τοῦ κλήρου γιὰ τὴ διατήρηση τῆς πίστεως καὶ μὲ τὴν ἀνέγερση ἱερῶν ναῶν, ἀποδεικνύεται καὶ μὲ τὴν ἐπιστολὴ τοῦ ἐθνομάρτυρος ἐπισκόπου Λαρίσης Διονυσίου Καλλιάρχου, πρὸς τοὺς εὐπόρους τῆς Λαρίσης²⁹. Συνεχίζοντας τὴν ἔρευνα περὶ τῶν ἐθνικῶν ἀγῶνων, ὅπως προκύπτει καὶ ἀπὸ τὴ βιβλιογραφία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τῶν ἐτῶν 1453-1960 στὸ ἄρθρο τοῦ Βασιλείου Θ. Σταυρίδου³⁰, διαπιστώνουμε ὅτι πολλὰ ἐκκλησιαστικὰ πρόσωπα ἠγῆθηκαν τῆς Ἐπαναστάσεως. Ἐνας ἐξ αὐτῶν ἦταν ὁ ἐπίσκοπος Κίτρους Νικόλαος, ἐνθουσιώδης, φιλόπατρις καὶ πεπαιδευμένος ἱεράρχης, ὅπως φαίνεται

26. Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, «Ἡ Ἐκκλησία Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ μεγάλη Ἐπανάσταση τοῦ 1821», *Θεολογία* 21, 3 (1950), σσ. 305-324 κ.έ.

27. Βλ. Ἰω. Φειδᾶς, «Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1821 καὶ οἱ ἰδεολογικὲς ζυμώσεις τοῦ Γένους», *Θεολογία* 93, 1 (2022), σσ. 7-25.

28. Δ. Σ. Μπαλάνος, «Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Σύρου, Τήνου καὶ Μήλου Ἀλέξανδρος Λυκοῦργος (1827-1875)», *Θεολογία* 1, 1 (1923), σσ. 41-67· 1, 2 (1923), σσ. 180-217· καὶ Δ. Π. Πασχάλης, «Τζίας καὶ Θερμίων Νικόδημος Ροῦσος (1797-1842)», *Θεολογία* 3, 2 (1925), σσ. 113-123· ὁ ἴδιος, «Συμεών, ἐπίσκοπος Σύρας, Τζίας, Θερμίων, Τήνου», *Θεολογία* 3, 4 (1925), σσ. 316-329.

29. Π. Μ. Κοντογιάννης, «Γράμμα τοῦ Λαρίσης Διονυσίου Καλλιάρχου», *Θεολογία* 1, 1 (1923), σσ. 96-98.

30. Β. Θ. Σταυρίδης, «Βιβλιογραφία Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας (1453-1960)», *Θεολογία* 34, 2 (1963), σσ. 308-332· 2, 3 (1963), σσ. 437-463.

στο ἄρθρο τοῦ Μητροπολίτου Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων Ἰεζεκιήλ³¹. Ἐπίσης, καὶ ἄλλοι ἀρχιερεῖς τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας μὲ τὸν μαρτυρικό τους θάνατο ἐπεσφράγισαν τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπὸ τῆ μακραίωνη δουλεία³². Τὸ περιοδικὸ καταγράφει καὶ τὴν ἀποτελεσματικὴ προσπάθεια τῶν μοναχῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους γιὰ τὴ διάσωση τῶν θησαυρῶν καὶ κειμηλίων τῶν περιωνύμων μονῶν καὶ τῇ μεταφορὰ τους σὲ ἀσφαλεῖς περιοχές, ὅπως τὰ νησιὰ Σκόπελος, Σκιάθος, Ψαρά, Ὑδρα, τὴν Πελοπόννησο ἢ ἀκόμη καὶ χῶρες τῆς Δύσεως κατὰ τὴν περίοδο τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821³³.

Εἰδικὴ μνεῖα γίνεται καὶ σὲ δύο ἐξέχοντες, πεπαιδευμένους καὶ διάσημους κληρικούς, οἱ ὁποῖοι ἔδρασαν πρὸ καὶ μετὰ τῆς Ἐπαναστάσεως: τὸν Νεόφυτο Δούκα καὶ τὸν Νεόφυτο Βάμβα. Ὁ Νεόφυτος Δούκας, μὲ φιλελεύθερες ιδέες, ὁ ὁποῖος διετέλεσε Καθηγητὴς στὸ Βουκουρέστι, ζητοῦσε νὰ γίνουν μεταρρυθμίσεις στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, γιὰ τίς ὁποῖες μάλιστα παρεξηγήθη καὶ ἐξυβρίσθη. Ὁ συγγραφέας τοῦ ἁρθρου, Μητροπολίτης Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως Πολύκαρπος, ὑποστηρίζει ὅτι ζητοῦσε τίς μεταρρυθμίσεις ἀπὸ φιλοπατρία καὶ ἀγάπη πρὸς τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ ὄχι ἀπὸ ἐπίδειξη³⁴. Ὁ Νεόφυτος Βάμβας ἔγινε γυμνασιάρχης, ἔγραψε πύρινα ἄρθρα, προκειμένου νὰ ξεσηκώσει τοὺς Ἕλληνας κατὰ τῶν κατακτητῶν, ἐνῶ ταυτόχρονα πίστευε στὴ βοήθεια τῆς ὁμόδοξης Ρωσίας. Αἰσθανόταν ὑπερήφανος ποὺ γεννήθηκε Ἕλληνας καὶ χριστιανὸς ἀπὸ πτωχοὺς ἀλλὰ εὐσεβεῖς γονεῖς, ἔστω καὶ σὲ τυραννικὸ καὶ ἀντίχριστο κράτος³⁵. Σκιαγραφεῖται ἐπίσης ἡ κατάσταση, στὴν ὁποία βρέθηκαν ἐπαρχιακὲς ἐπισκοπὲς καὶ μητροπόλεις στὴ

31. Μητρ. Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων Ἰεζεκιήλ, «Ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1878 καὶ ὁ Ἐπίσκοπος Κίτρους Νικόλαος», *Θεολογία* 9, 3 (1931), σσ. 249-255. Βλ. καὶ Μ. Ἰω. Γεδεών, «Εἵχοσιν ἐτῶν Ἐθνικὴ Ἱστορία κατόπιν θυέλλης (1791-1811)», *Θεολογία* 5, 3 (1927), σσ. 185-201· 5, 4 (1927), σσ. 281-299.

32. Μητρ. Λήμνου Βασιλείου Ἀτέση, «Ἐθνομάρτυρες ἀρχιερεῖς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ 1821-1869», *Θεολογία* 42, 1 (1971), σσ. 1-29. Πρβλ. Μητρ. Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων Ἰεζεκιήλ, «Ὁ Ἐθνομάρτυς Φιλόθεος, Ἐπίσκοπος Σαλῶνων», *Θεολογία* 10, 3 (1932), σσ. 230-232.

33. Π. Μ. Κοντογιάννης, «Τὰ κειμήλια τοῦ Ἁγίου Ὁρους κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν», *Θεολογία* 4, 2 (1926), σσ. 144-152.

34. Μητρ. Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως Πολύκαρπος (Συνοδινός), «Νεόφυτος Δούκας καὶ Νεόφυτος Βάμβας», *Θεολογία* 3, 2 (1925), σσ. 137-152.

35. *Θεολογία* 3, 3 (1925), σσ. 224-230.

μετεπαναστατική περίοδο σὲ ἄρθρο τοῦ Μητροπολίτου Λήμνου Βασιλείου. Σὲ αὐτὸ ἀναφέρεται ὅτι γίνονταν οἰκονομικὲς καταχρήσεις ἀπὸ ἐπιτρόπους στὰ οἰκονομικὰ Ἐκκλησιῶν, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ καθίσταται ἀδύνατη ἡ κάλυψη τῶν ἀναγκῶν τους, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς ἀμοιβῆς τῶν κληρικῶν, οἱ ὅποιοι ἀναγκάζονταν ἀπὸ ἔνδεια νὰ καταφεύγουν σὲ ἐργασίες ἀνοίκειες πρὸς τὸ ἱερὸ λειτουργημά τους³⁶. Σημαντικὴ εἶναι ἡ ἀναγραφὴ στὸ περιοδικὸ *Θεολογία* καὶ στὸν τόμο 42 (1971) τοῦ Πατριαρχικοῦ καὶ Συνοδικοῦ Τόμου τοῦ 1850, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου ὑπάρχει κανονικῶς ἡ Αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐντὸς τῆς οἰκογενείας τῶν Ὁρθοδόξων Πατριαρχείων καὶ τῶν Αὐτοκεφάλων τοπικῶν Ἐκκλησιῶν. Ὁ ἐν λόγῳ Συνοδικὸς Τόμος ἐκδόθηκε σὲ πανηγυρικὴ συνεδρίαση τὴν 29ῃ Ἰουνίου 1850 ἀπὸ Ἐνδημοῦσα Σύνοδο στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Πατριάρχου Ἀνθίμου Δ'. Σὲ αὐτὴν τὴ Σύνοδο συμμετεῖχαν ἐπιπλέον πέντε πρῶν Πατριάρχες Κωνσταντινουπόλεως, καθὼς ἐπίσης καὶ ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Κύριλλος καὶ δεκατρεῖς μητροπολίτες τοῦ Πατριαρχείου³⁷.

Τὸ περιοδικὸ *Θεολογία* δὲν περιορίζεται μόνο στὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ στὴν ἱστορικὴ πορεία καὶ ἄλλων Ὁρθοδόξων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, ὅπως τῶν σλαβικῶν³⁸. Στὸ πλαίσιο τῶν ἐνδο-ορθοδόξων ἐκκλησιαστικῶν σχέσεων, γίνεται ἰδιαίτερη ἀναφορὰ στὸ Βουλγαρικὸ σχίσμα, ὡς συνέπεια διχαστικῶν, ἐθνικῶν καὶ οἰκονομικῶν συμφερόντων, ποὺ βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὸ ἐνωτικὸ πνεῦμα τῆς Ἐκκλησίας³⁹.

36. Μητρ. Λήμνου Βασιλείου Ἀτέση, «Ἐκθέσεις τῶν Ἐπισκόπων Κυναίθης καὶ Ἀχαΐας περὶ τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἡθικῆς καταστάσεως τῶν παροικιῶν αὐτῶν», *Θεολογία* 21, 2 (1950), σσ. 223-232.

37. «Ὁ Πατριαρχικὸς καὶ Συνοδικὸς Τόμος», *Θεολογία* 42 (1971), σσ. κα'-κστ'. Πρβλ. Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τοῦ 1934*, ὅ.π., σ. 208.

38. Γ. Β. Τούλιας, «Συμβολὴ εἰς τὴν Ἐκκλ. Ἱστορίαν τῶν Σλάβων (Λύσις τοῦ προβλήματος τῆς μεσαιωνικῆς Βοσνίας)», *Θεολογία* 22, 3 (1951), σσ. 463-472.

39. Ἀρχιμ. Ἐμμανουήλ Ἰω. Καρπαθίου, «Τὸ Βουλγαρικὸν Σχίσμα», *Θεολογία* 3, 4 (1925), σσ. 345-365.

Ἡ ζωὴ τῶν τοπικῶν Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν ἀπετέλεσε ἐπίσης ἀντικείμενο ἐρεύνης τοῦ ἐν λόγῳ περιοδικοῦ. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρεται τὸ παλαιόφατο Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, τὸ ὁποῖο, παρὰ τὶς ἀντίξοες συνθῆκες, ποὺ ὀφείλονταν στὴν παρουσία τῶν Ἰουδαίων, τῶν Λατίνων, τῶν Ἀράβων, ὅπως καὶ στὰ γεγονότα τῶν τελευταίων ἐτῶν, ἐπιβίωσε ὡς ἑλληνορθόδοξο διὰ μέσου τῶν αἰώνων⁴⁰.

Ὡς πρὸς τὴν πορεία τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, σημειώνεται ὅτι ἀποκαταστάθηκε ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία στὴν Κύπρο μετὰ τὴν κατάλυση τῆς Ἑνετικῆς κυριαρχίας ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ἐπιπλέον, ἀναγνωρίσθηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους ὡς ἐθνάρχης ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου, στὸν ὁποῖο ἀπενεμήθησαν πολλὰ προνόμια ἐξ ἀρχῆς, ἐνῶ ἄλλα διεμορφώθησαν στὴν πορεία⁴¹.

Συμπεράσματα

Συμπερασματικά, ὅπως διαπιστώνεται ἀπὸ τὶς ἐνδεικτικὰ μνημονευθεῖσες μελέτες, τὸ ἐπιστημονικὸ περιοδικὸ *Θεολογία* παρακολουθεῖ καὶ καταγράφει ἀνάγλυφα τοὺς κυριώτερους σταθμοὺς τῆς ἱστορικῆς πορείας τῆς Ἐκκλησίας, διασφαλίζοντας ἔτσι τὴν ἱστορικὴ τῆς μνήμη. Οἱ ἀρθρογράφοι τοῦ περιοδικοῦ μὲ τὴν ἔρευνά τους συμβάλλουν στὴν κατανόηση γεγονότων, τόσο τοῦ παρελθόντος, ὅσο καὶ τῆς συγχρόνου ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς.

Τὸ περιοδικὸ παρουσιάζει μία πολυεδρική προσφορὰ στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία. Διδάσκει καὶ κάνει τοὺς ἀναγνώστες του κοινωνοὺς σὲ ποικιλία οὐσιαστικῶν καὶ ὑψηλοῦ ἐπιπέδου θεμάτων, μέσα ἀπὸ τὴν ἀποτύπωση μεγάλων ἱστορικῶν γεγονότων, καθὼς καὶ ἀπὸ τὰ παραδείγματα σπουδαίων μορφῶν τῆς Ἐκκλησίας. Παρέχει τὸ ἔναυσμα γιὰ περαιτέρω ἐμβάθυνση καὶ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα τῶν ἤδη ἀναφερομένων θεμάτων, ἀλλὰ καὶ ἄλλων ζητημάτων καὶ προ-

40. Μ. Κ. Καραπιέρης, «Ὁ ἱστορικὸς χαρακτὴρ καὶ ἡ ιδιότης τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων», *Θεολογία* 16, 1 (1938), σσ. 48-59.

41. Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, «Ἀποκατάστασις τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας Κύπρου κατὰ τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα», *Θεολογία* 5, 3 (1927), σσ. 238-253· 6, 1 (1928), σσ. 5-20.

βληματισμῶν ποὺ ἀναφύονται, ὡς συνέχεια στὴν ἱστορικὴ πορεία τῆς Ἐκκλησίας γιὰ δημοσιεύσεις συναφῶν ἐπιστημονικῶν μελετῶν. Ὡς ἐκ τούτου, τὸ περιοδικὸ ἔχει ἀποκτήσει διορθόδοξο, διεκκλησιαστικὸ καὶ διεπιστημονικὸ κῦρος.

SUMMARY

Assessment of the Contribution of the Journal *Theologia* in Ecclesiastical History

By Georgios Pan. Kountouris, *Professor*
University Ecclesiastical Academy of Athens

Through the research of recognized experts published in the journal *Theologia*, we can see the contribution made to the Ecclesiastical History. Each local Church is founded on the Word of the Lord, brought to life by preachers of the faith. The first preachers of Christianity were “strangers of Rome, Jews and proselytes” (Acts 2, 10) and other Christians of the nations. Reference is made to the relationships between the national-secular power and the Church, which often amounted to persecution, general or local. There is mention of the life of the Apostle Paul, an excellent speaker of Greek, who founded the Church in Greece. Importance is also given to the Apostolic Succession and the convocation of the First Ecumenical Synod by Constantine the Great in 325 A.D., who transferred the seat of the Church from Old Rome to New Rome. Constantinople is where the Church’s magnificent apostolic and cultural program took root. The Iconoclasm was, for the Church, a further important signpost in history. Mention is made of other synods, ecumenical, major, endemic and local. A focal point of synods is the consistency and unity within the Church, especially after the fall of Constantinople. The role of clergy in the Hellenic Revolution was noted as well. Lastly, other local Churches, like the patriarchate of Jerusalem, the Cypriot, and Slavic Churches were cited, with emphasis being placed on the Bulgarian schism.